

تبیین صحنه‌های عملیات ج.ا.ا در هشت سال دفاع مقدس

هادی مرادپیری^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۸۸/۱۲/۱۹

تاریخ تأیید مقاله: ۸۹/۲/۱۱

صفحات مقاله: ۸۱-۱۱۷

چکیده

جمهوری اسلامی ایران و کشور عراق در جنگ برای رسیدن به اهداف خود مناطق مختلفی را با عنوان صحنه‌های عملیات انتخاب نموده‌اند و در این صحنه‌ها، عملیات‌های آفندی و پدافندی متعددی انجام گرفته، ولیکن متأسفانه تدوین نگردیده است. لذا با توجه به شروع جنگ توسط ارتش عراق و تحمیل نمودن صحنه‌های فوق به جمهوری اسلامی ایران، این مقاله درصدد تبیین صحنه‌های عملیات زمینی و دریایی می‌باشد که در این راستا سعی گردید با استفاده از اسناد و منابع متعدد و متنوع از مراکز علمی و دفاعی تدوین گردد.

* * * * *

کلید واژگان

صحنه، صحنه عملیات، جنگ، عملیات، دفاع مقدس

مقدمه

انقلاب اسلامی در تعمیق مبانی فکری و فرهنگی و اعتقادی خود به میزان قابل ملاحظه‌ای با جنگ تحمیلی که یک دهه عمر انقلاب را به خود اختصاص داد آمیخته شده

۱ - استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع).

است. آثار ویژگی‌های دوران دفاع مقدس از نظر دفاع، خلاقیت، ابتکار، مقاومت و روحیه انقلابی به گونه‌ای است که در صورت لحاظ کردن آن به طور ساختاری در نظام سیاسی جمهوری اسلامی، آینده انقلاب اسلامی را تضمین کرده و می‌تواند به عنوان یک مدل و الگوی پویا برای انقلابیون و آزادی‌خواهان سایر کشورهای اسلامی به شمار آید.

جنگ ایران و عراق پیوندی تنگاتنگ با انقلاب اسلامی دارد به گونه‌ای که بدون درک درست آن، نمی‌توان به تحلیلی فراگیر از انقلاب اسلامی دست یافت. همچنین این پدیده به دلیل تأثیرات و پیامدهای فراوانش، دست کم تا چند دهه آینده بر همه موضوعات مربوط به سیاست داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران مؤثر خواهد بود.

جنگ ابعاد گوناگونی دارد که برجسته‌ترین آنها بعد نظامی می‌باشد. در طول تاریخ معاصر ایران همواره در پی بروز هر جنگی، شاهد جدایی بخش‌هایی از این سرزمین پهناور به دست بیگانگان بوده‌ایم.

اسناد تاریخی گویای این نکته است که در دویست سال گذشته تا کنون نزدیک به یک میلیون کیلومتر مربع از خاک ایران جدا شده است. اما در طول هشت سال دفاع مقدس که با وجود پشتیبانی قدرت‌های بزرگ از متجاوز، نه تنها یک وجب از خاک عزیز جمهوری اسلامی ایران در دست نیروهای عراقی باقی نماند، بلکه هنگامی که عراق قرارداد سال ۱۹۷۵ میلادی الجزیره را بار دیگر پذیرفت و سپس دبیر کل وقت سازمان ملل، آن کشور را متجاوز اعلام کرد، حقانیت جمهوری اسلامی ایران نیز به اثبات رسید.

بدون شک برای بررسی جنگی چنین بزرگ، لازم است تمام ابعاد نظامی آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. بر این اساس، مطالعه ابعاد مختلف این واقعه بزرگ تاریخی و نظامی در ابعاد تاکتیکی و راهبردی می‌تواند تجربه‌ای بزرگ برای آیندگان تلقی شود و بویژه آموزه‌های بزرگ برای سازمان نیروهای مسلح در فرایند اتخاذ تصمیمات نظامی و طراحی طرح‌های عملیاتی و تبیین راهبردهای نظامی محسوب شود. لاجرم در این تحقیق با هدف پرداختن به یکی از زوایای مهم حادثه نظامی مذکور عوامل مؤثر در انتخاب صحنه‌ی عملیات طی هشت سال دفاع مقدس به روش علمی و با اتکا به مستندات مربوطه مورد مطالعه، تجزیه و تحلیل، تدوین و تبیین قرار خواهد گرفت.

بیان مسئله، پرسش‌ها، و روش تحقیق

با توجه به تهدیدات بالفعل و بالقوه بر علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران لازم است نیروهای مسلح متناسب با شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، جغرافیایی و نظامی جنگ‌های گذشته را به طور دقیق مطالعه و صحنه‌های عملیات در هشت سال دفاع مقدس را شناسایی و تبیین نمایند تا به این ترتیب بتوانند در جنگ‌های آینده از آن تجارب به نحو مطلوب استفاده نمایند. تبیین تعریف و شناسایی صحنه‌های عملیات جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس می‌تواند به فرماندهان نیروهای مسلح کمک کند که در برخورد با دشمن یا دشمنان احتمالی صحنه‌های عملیات را به درستی انتخاب نموده و بتوانند از سرزمین مقدس جمهوری اسلامی ایران دفاع نمایند. اهداف تحقیق عبارتند از: ۱- شناسایی و تبیین صحنه‌های عملیات جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس؛ ۲- اولویت‌بندی صحنه‌های عملیات در هشت سال دفاع مقدس؛ پرسش تحقیق عبارتند از: ۱- صحنه‌های عملیات در هشت سال دفاع مقدس چه تعداد بوده است؟ ۲- اولویت‌بندی صحنه‌های عملیات در هشت سال دفاع مقدس کدام است؟ نوع تحقیق کاربردی و توسعه‌ای می‌باشد. روش تحقیق در این تحقیق از روش اسنادی و تاریخی استفاده شده است.

۱- مروری بر مفاهیم و ابعاد جنگ

الف) تعاریف و اصطلاحات

۱- صحنه^۱

منطقه جغرافیایی که فرمانده، فرماندهی متحد یا خاص در آن برای انجام وظیفه تعیین

شده است. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۴۴۵)

1 - Theater

۲- صحنه جنگ^۱

قسمتی از خشکی، دریا و هوا که به طور مستقیم عملیات جنگی در آن انجام شده و یا ممکن است انجام گیرد و یا سرزمین وسیعی متشکل از یک حدود جغرافیایی معین که در آن محدوده جنگ جریان دارد. (روشن، فرهادیان، ۱۳۸۵: ۱۵۹)

۳- صحنه‌ی عملیات^۲

آن قسمت از صحنه جنگ است که برای عملیات نظامی (رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی) مورد لزوم بوده و دارای حدود مشخص و معینی می‌باشد (محرابی، ۱۳۸۴، ۳۶) معمولاً آن بخش از منطقه عملیات که مورد نیاز عملیات نیروی زمینی است به ناحیه رزم و ناحیه مواصلات تقسیم می‌شود. حد عقب ناحیه رزم به وسیله فرمانده منطقه عملیات، تعیین و با پیشروی یگان‌ها تغییر می‌کند. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۴۴۶)

۴- ناحیه داخلی^۳

قسمتی از صحنه جنگ است که پشتیبانی از صحنه یا صحنه‌های عملیاتی را بر عهده دارد. (گروه مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۷۴)

۵- ناحیه رزم^۴

قسمتی از صحنه عملیات است که در آن یگان‌های تاکتیکی مانند قرارگاه‌های تاکتیکی و لشکرها با دشمن مستقیماً درگیر رزم می‌گردند. (همان: ۱۷۶)

۶- رهنامه صحنه عملیات^۵

عبارت است مجموعه‌ای از اصول بنیادین و چارچوب‌های نظری برای به کارگیری نیروهای مسلح در یک محیط جغرافیایی مشخص. (آئین‌نامه عملیات ارتش آمریکا، FM-100-7)

-
- 1 - Theater of War
 - 2 - Theater of Operations
 - 3 - Internal Area
 - 4 - Combat Area
 - 5 - Theater of Operation Doctrine

ب) مفهوم جنگ

واژه جنگ در لغت‌نامه‌های فارسی به معنی نبرد، پیکار و زدوخورد و کشتار میان چندین تن یا میان سپاهیان دو کشور آمده است و واژه «War» از ریشه آنگلوساکسون به معنی آشفتگی است از این رو می‌توان آن را نزاع و کشمکش نیز تعبیر نمود که دلالت بر منازعه بین گروه‌های عمده مانند طوایف، قبایل، اجتماعات مذهبی و یا گروه‌های اجتماعی، دولت‌ها و اتحادها دارد. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸۶)

معمولاً اصطلاح جنگ اشاره به منازعه مسلحانه دارد و به نظر می‌رسد معنای اصطلاحی جنگ رفته‌رفته توسعه یافته و امروزه به‌طور کلی دگرگون شده است. به‌طور سنتی اصطلاح جنگ تنها هنگامی مورد استفاده قرار می‌گیرد که طرف‌های منازعه به اندازه کافی دارای قدرت مناسب برای دامن زدن به خصومت‌های دارای مدت و ابعاد قابل ملاحظه باشند.

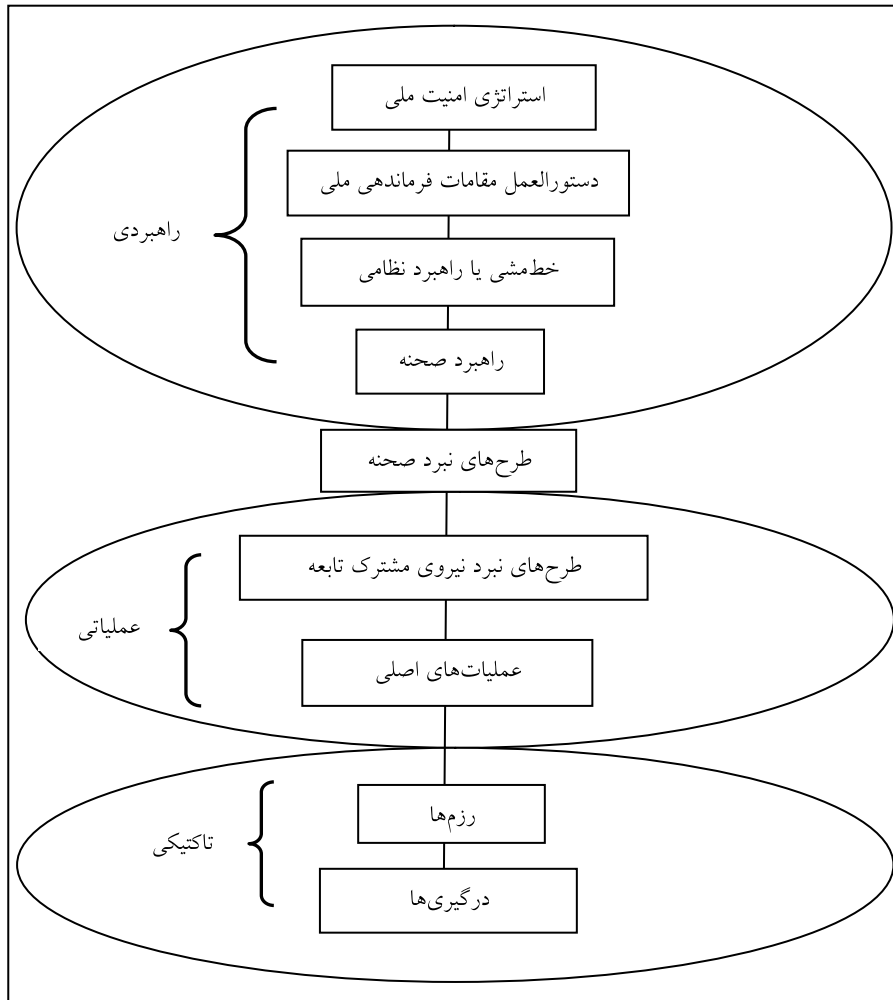
جنگ را می‌توان بر حسب اقدامات اتخاذ شده نیز تعریف نمود یعنی بر حسب یک عنصر مادی که چیزی جز استفاده از زور و خشونت با توسل به نیروی نظامی نیست بدون هیچگونه محدودیتی از نظر مکان و زمان، بنابراین باید اصطلاحاتی نظیر جنگ روانی و جنگ سرد را مجزا نمود. از سوی دیگر اصطلاح جنگ، به انواع اعمال قهریه و جبریه‌ای اطلاق می‌شود که دولتی نسبت به دولت دیگر اعمال می‌دارد تا آن را به پذیرفتن اراده خود مجبور سازد. (مهری، ۱۳۷۴: ۱۵)

ج) سطوح جنگ

شناخت سطوح جنگ به منظور آگاهی از مأموریت‌ها و یا وظایف رده‌های مختلف، همچنین سطح‌بندی جنگ برای تعیین فعالیت‌ها و اقدامات رزمی و به نظم کشیدن وظایف اهمیت بسزایی دارد و فرماندهان رده‌های بالا قادر خواهند بود، اول اینکه به سرعت، تجسم منطقی از جنگ را در ذهن خود به وجود آورده و دوم منابع مورد لزوم را تخصیص داده و وظایف رده‌ها را مشخص نمایند. باید دانست که سطوح جنگ بر اساس رده فرماندهی و استعداد یگان نیست بلکه بر مبنای نتایج مورد نظر طبقه‌بندی می‌شود. امروزه سطوح جنگ تنها

به عملیات رزمی محدود نمی‌گردد بلکه عملیات غیررزمی را هم شامل می‌گردد. سطوح جنگ مرزبندی مشخصی ندارد و مرز دقیق و مشخصی بین آنها تاکنون تعریف نشده است و خط‌کشی دقیق بین آنها قدری مشکل است و اغلب پس از یک دوره زمانی مشخص می‌شود که در جنگ و صلح چه تصمیمات و اقداماتی اثرات راهبردی، عملیاتی یا تاکتیکی داشته‌اند. با توجه به امکانات جدید و اقدامات نظامی که در سطح جهان به وقوع می‌پیوندد، بسیاری از اوقات تقسیم‌بندی سطوح جنگ به هم می‌خورد. مثلاً در حادثه یازده سپتامبر، و یا برخورد شناور یمنی با ناو آمریکایی کول گرچه عملیات، تاکتیکی است، ولیکن نتیجه راهبردی داشته‌است. (باقری، ۱۳۸۷: ۲۱)

به طور کلی همان طور که در شکل شماره (۱) نشان می‌دهد سطوح جنگ به سه سطح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی تقسیم می‌گردد.

شکل شماره ۱ - سلسله مراتب هدایت و اجرای عملیات در سطوح مختلف جنگ

۲- مبانی و اصول صحنه‌ی عملیات

تعیین منطقه مسئولیت برای یگان‌های عملیاتی در سطوح مختلف علاوه بر شرایط جغرافیایی، تابع عوامل دیگری مانند ظرفیت‌های سیاسی، اقتصادی، توان نیروی تهدید کننده و

توان رزم موجود در هر منطقه می‌باشد به همین دلیل فرماندهان و مسئولین در زمان جنگ محور عملیات‌ها را در سه سطح (راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی) پیش‌بینی و طراحی می‌نمایند. (علمایی، ۱۳۸۲: ۷۹) در این راستا سطح عملیات نقش اساسی و واسط را بین سطح راهبردی و تاکتیکی اجرا می‌نماید. در این سطح فرماندهان با نشأت‌گیری از سطح راهبردی، سیاست‌ها، تدابیر و خط‌مشی‌های نظامی را از فرماندهان سطوح بالا دریافت نموده و پس از تجزیه و تحلیل و طرح‌ریزی آن، برای اجرا به سطح تاکتیک ابلاغ می‌نمایند و متناسب با هر سطح از جنگ، صحنه‌ها را تعریف و مشخص می‌نمایند. آنها می‌دانند که موفقیت‌های به‌دست آمده در منطقه نبرد و صحنه‌های عملیاتی باعث پیروزی نیروهای مسلح در سطح جنگ خواهد شد.

الف) مفهوم صحنه

صحنه، منطقه جغرافیایی مشخصی است که می‌تواند مربوط به داخل یا خارج از یک کشور یا ترکیبی از چند کشور باشد که تحت فرماندهی یک فرمانده عالی منطقه‌ای قرار دارد. (امیریگی، ۱۳۷۲: ۳۲) صحنه یا حوزه مسئولیت بر اساس طرح فرماندهی عالی و به لحاظ شرایط راهبردی، میزان همکاری نظامی مورد نیاز ملی و بین‌المللی و یا میزان منابع نظامی اختصاص یافته در صحنه مورد بررسی قرار می‌گیرد این چشم‌اندازها چگونگی اجرای عملیات در هر صحنه‌ای را توسط نیروی مشترک و یا یگانه تحت تأثیر قرار می‌دهند. (۷-۱۰۰-FM-۱۹۹۵-۷۴)

ب) انواع صحنه از دیدگاه غرب (آمریکا)

هر صحنه‌ای با توجه به شرایط تهدید، محیط جغرافیایی، توانمندی‌های خودی به صحنه‌های کوچک‌تر و مختلف تقسیم می‌گردد استراتژیست‌های نظامی آمریکا با توجه به ویژگی‌های مهم راهبردی و جغرافیایی غالباً آنها را به صحنه‌های ذیل گروه‌بندی می‌نمایند:

۱ - صحنه‌های قاره‌ای (خشکی و هوایی)

صحنه‌ای است که برای کنترل زمین، فضا و هوایی که برای حفظ و کنترل یک یا چند کشور به وجود می‌آید و این صحنه‌ها مربوط به کشورهایی می‌باشد که از نظر قدرت رزمی در

سطح بالایی قرار دارند و حوزه نفوذ آنها در سطح محیط بین‌المللی می‌باشد از دیدگاه آمریکا می‌توان صحنه‌های قاره‌ای را به فرماندهی اروپا، فرماندهی مرکزی و فرماندهی جنوب تقسیم نمود صحنه‌های قاره‌ای ممکن است به لحاظ هدف و گستره متفاوت باشد لذا ممکن است برای مقابله با براندازی، هرج و مرج و شورش در داخل یک کشور گرفته تا عملیات و نبردهای اصلی برای نابودی زمینی دشمن می‌باشد. (همان: ۷۴)

۲ - صحنه‌های دریایی

یکی دیگر از انواع صحنه‌ها، صحنه‌های دریایی می‌باشد این گونه صحنه‌ها هم برای دفاع از خط مقدم کشور آمریکا و هم برای دسترسی راهبردی به منابع مورد نیاز، دوستان و هم‌پیمانان و دشمنان بالقوه ایجاد می‌شوند. صحنه‌های دریایی از دیدگاه آمریکا شامل فرماندهی آتلانتیک و فرماندهی پاسفیک می‌باشد. در صحنه دریایی ممکن است یک یا چند نوع عملیات به شرح ذیل انجام گیرد:

- اجرای عملیات‌های دریایی برای اشغال یا دسترسی به مناطق دریایی
- اجرای عملیات‌های مشترک برای کنترل مناطق مهم زمینی
- انجام عملیات‌های محدود با اهداف محدود مانند حفظ صلح یا کمک به کشور دوست. (همان: ۷۵)

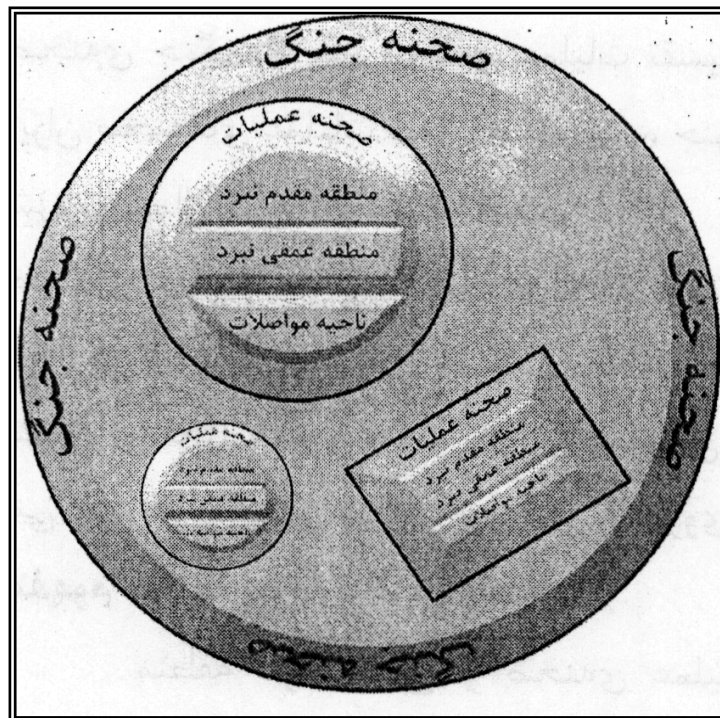
۳- صحنه‌های ساحلی

صحنه‌های ساحلی مستلزم ترکیب و هماهنگی بین نیروهای زمینی، هوایی و دریایی می‌باشد که با طرح‌ریزی و اجرای عملیات مشترک دریایی و زمینی می‌توان قدرت رزمی خوبی را ارائه نمود این صحنه‌ها بیشتر در خطوط ساحلی، جزایر و شبه جزیره‌ها کاربرد دارد. (همان: ۷۶)

ج) تقسیمات جغرافیایی صحنه در زمان جنگ

فرماندهان عالی در زمان جنگ راهبرد عملیاتی نبرد را طوری سازمان می‌دهند که بتوانند متناسب با شرایط تهدید توانمندی‌های خودی و شرایط محیط منطقه نبرد، روابط و وحدت فرماندهی را ممکن سازند. طبق شکل شماره (۲) هر صحنه‌ی جنگ می‌تواند شامل یک یا چند

صحنه‌ی عملیاتی را دربرگیرد که متناسب با عرض و عمق منطقه واگذاری و شرایط جغرافیایی صحنه تقسیم می‌گردد. که به ترتیب هر یک از صحنه‌ها توضیح داده می‌شود.

شکل شماره ۲ - تقسیم صحنه جنگ در زمان جنگ

۱- صحنه جنگ

آن قسمت از خشکی، دریا، هوا و فضا است که درگیر عملیات جنگی بوده و یا در آینده خواهد بود. صحنه جنگ حد مشخص و معینی نداشته و با توجه به پیشرفت تکنولوژی و توسعه جنگ‌افزارها ممکن است تمام یا قسمتی از کره زمین را دربرگیرد. (گرو، مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۷۴)

صحنه جنگ منطقه‌ای هوایی، زمینی، دریایی و فضایی است که مستقیماً با عملیات‌های جنگی مرتبط بوده یا خواهد بود. عملیات‌های صحنه جنگ معمولاً یگانه، مشترک و یا چند

ملیتی می‌باشند. صحنه‌ی جنگ باید به لحاظ عملیاتی خودکفا و دارای پایگاه پشتیبانی دائمی برای پشتیبانی عملیات‌های در عمق می‌باشد. صحنه جنگ باید تنها آن قسمت از مناطق یا کشورهایی را که با جنگ مرتبطند را دربرگیرد و در حالی که یک قسمت از صحنه در شرایط جنگی قرار دارد، ممکن است بقیه‌ی کشورهایی که در صحنه جنگ هستند در وضعیت جنگی نباشند. (علمایی، ۱۳۸۲: ۷۸)

ناحیه داخلی: ناحیه داخلی معمولاً شامل تمام یا قسمتی از سرزمین کشور درگیر جنگ است به استثنای صحنه یا صحنه‌های عملیات که ممکن است در شرایط خاص شامل سرزمین کشورهای دیگر نیز بشود. ناحیه داخلی پشتیبانی‌های لازم را برای صحنه یا صحنه‌های عملیات فراهم می‌نماید. (گروه مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۷۴) معمولاً در ناحیه داخلی سیاست‌ها و تدابیر کلی تدوین و خط‌مشی‌های نظامی ارائه می‌گردد و همچنین منابع و امکانات لازم برای صحنه‌های عملیاتی را تأمین خواهد نمود.

در واقع صحنه‌ی عملیاتی حلقه واسط بین کاربرد یگان‌های رزمی در ناحیه رزم و تأمین اهداف راهبردی را در صحنه جنگ به وجود می‌آورد. (نوذری، ۱۳۸۴: ۳۵)

د) تقسیم‌بندی صحنه‌ی عملیات

در هر جنگی صحنه‌ی عملیات طوری سازمان داده می‌شود که جواب‌گوی احتیاجات یگان‌های مانوری به کار گرفته شده در نواحی رزم مختلف باشد. طرح‌های کلی برای صحنه‌ی عملیات سازمان اولیه را پیش‌بینی و ارائه می‌کند طراحی سازمان صحنه‌ی عملیات بر مبنای احتیاجات و اختصاص منابع و امکانات لازم از مسئولیت‌های فرمانده صحنه‌ی عملیات می‌باشد. با توجه به شکل‌های شماره ۳، ۴، ۵ و ۶ سازماندهی صحنه‌ی عملیات با توجه به تنوع مأموریت (آفند، پدافند، مقابله با بحران‌های داخلی و...)، ماهیت یگان‌های مانوری (زمینی، هوایی، دریایی) تعداد و نوع یگان‌ها، عرض و عمق منطقه واگذاری و توانمندی‌های خودی و دشمن خواهد بود. و یگان‌های متعددی از پایین‌ترین رده تاکتیکی تا گروه ارتش‌ها به شرح ذیل سازماندهی می‌گردد. (گروه مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۷۶)

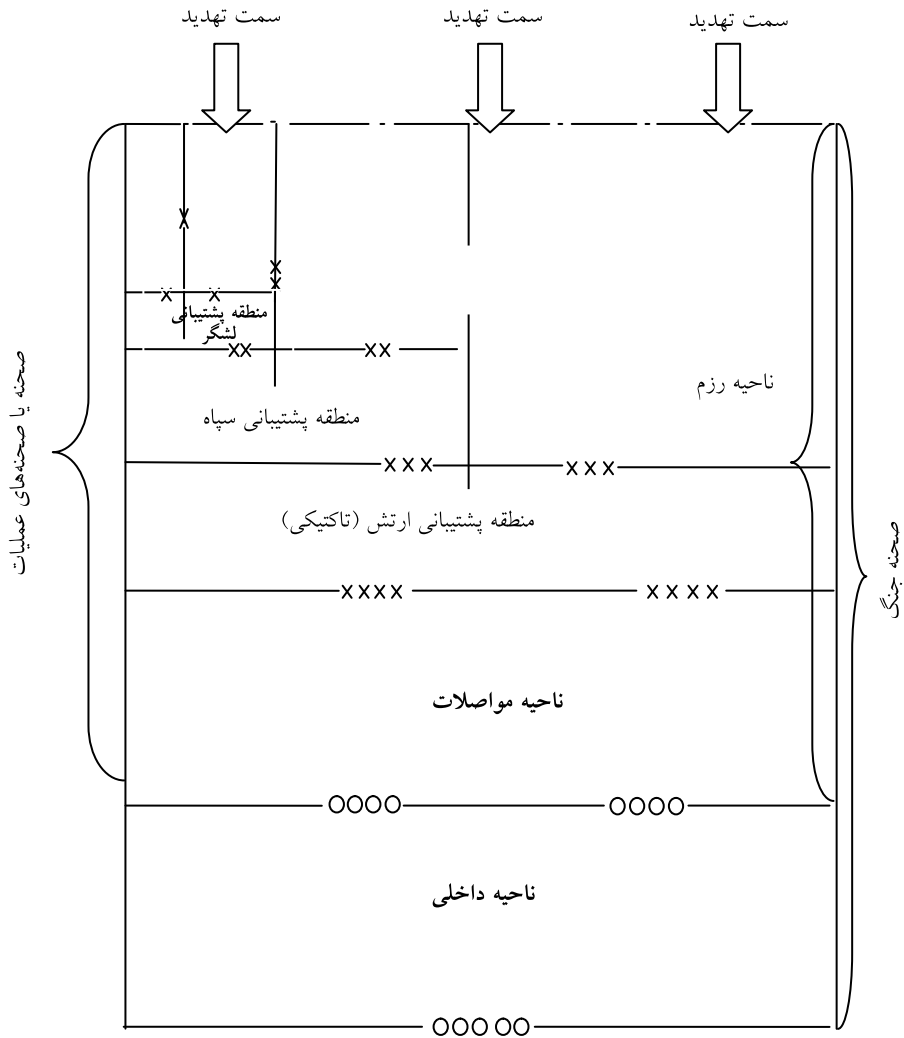
الف) زمینی: تیپ، لشگر، سپاه، ارتش تاکتیکی، گروه ارتش تاکتیکی
 ب) دریایی: ناوتیپ، منطقه دریایی، ارتش تاکتیکی، گروه ارتش تاکتیکی
 ج) هوایی: نقش پشتیبانی از هر یک از نیروهای زمینی و دریایی را به عهده خواهد داشت. (نوذری، ۱۳۸۴: ۳۷)

صحنه‌ی عملیات به طور معمول به دو دسته شامل ناحیه مواصلات و ناحیه (منطقه) رزم تقسیم می‌شود:

۱- ناحیه مواصلات^۱ (منطقه مواصلات)

الف) ناحیه مواصلات جزئی از صحنه‌ی عملیات بوده و معمولاً در منطقه عقب صحنه‌ی عملیات به کار برده می‌شود و از حد عقب منطقه رزم شروع تا انتهای منطقه مسئولیت صحنه‌ی عملیات ادامه خواهد داشت. ناحیه مواصلات پشتیبانی‌های خدمات رزمی لازم را برای نواحی رزم (منطقه نبرد) فراهم می‌نماید در این قسمت از صحنه‌ی عملیات تأسیسات آمادی، خطوط مواصلاتی و تسهیلات تخلیه و بستری کردن، ایجاد بیمارستان‌های ثابت و متحرک، برقراری سیستم جایگزینی نیروی انسانی و سایر عوامل لازم دایر می‌گردد. ناحیه مواصلات زنجیره پشتیبانی خدمات رزمی را بین ناحیه رزم و ناحیه داخلی به یکدیگر متصل می‌کند. (گروه مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۷۵) این ناحیه می‌تواند به بخشهای مختلف (مقدم، میانی و پایه) تقسیم گردد که هر یک از این بخش‌ها با توجه به عرض و عمق صحنه‌ی عملیات متفاوت می‌باشد و گاهی اوقات این بخش‌ها بر روی یکدیگر منطبق خواهد شد.

1 - Communication Zone

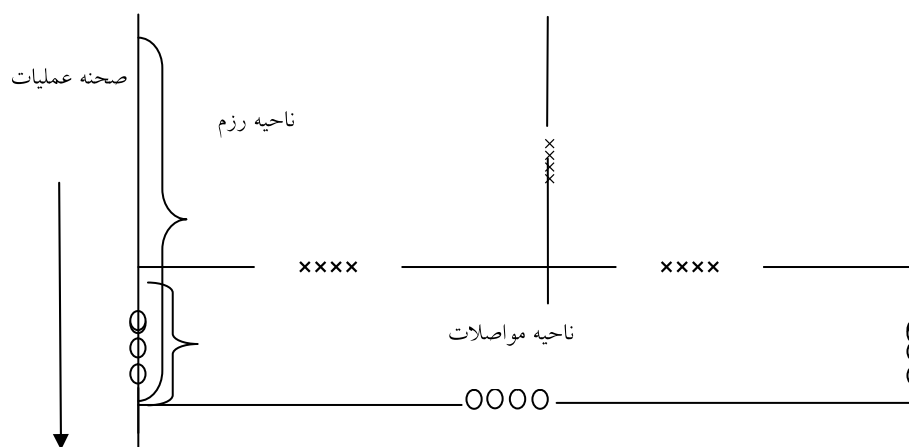

شکل شماره ۳ - تقسیم بندی صحنه جنگ و صحنه های عملیات در زمان جنگ در یک جنگ کلاسیک و تهدید از یک سمت

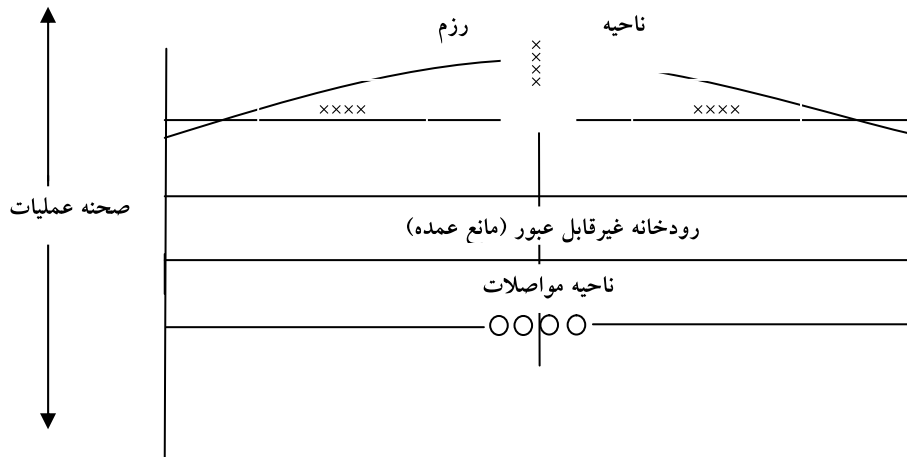
- ب) سازمان ناحیه مواصلات در تمام صحنه های عملیات یک نواخت نبوده و بر طبق طرح های عملیاتی و متناسب با شرایط جغرافیایی هر صحنه سازمان داده می شود.
- پ) پایگاه های هوایی و تأسیسات مربوط به آنها که در داخل ناحیه مواصلات واقع شده

باشند جزو حوزه مسئولیت فرمانده نیروی هوایی صحنه محسوب می‌گردند و فرمانده ناحیه مواصلات در داخل این پایگاه‌ها و تأسیسات هیچگونه مسئولیتی بجز آنچه از طرف فرمانده صحنه‌ی عملیات تعیین گردیده بعهدہ نخواهد داشت. فرمانده صحنه‌ی عملیات در زمان جنگ ممکن است منطقه‌ای را تحت عنوان منطقه مشترک تعیین نماید این منطقه به منظور محافظت و تسهیل عملکرد امکانات و نیروهایی است که وظایف آمادی و پشتیبانی را برعهده دارد. اندازه منطقه عقبه مشترک، ممکن است به طور قابل ملاحظه‌ای گسترده بوده و بستگی به موارد ذیل دارد:

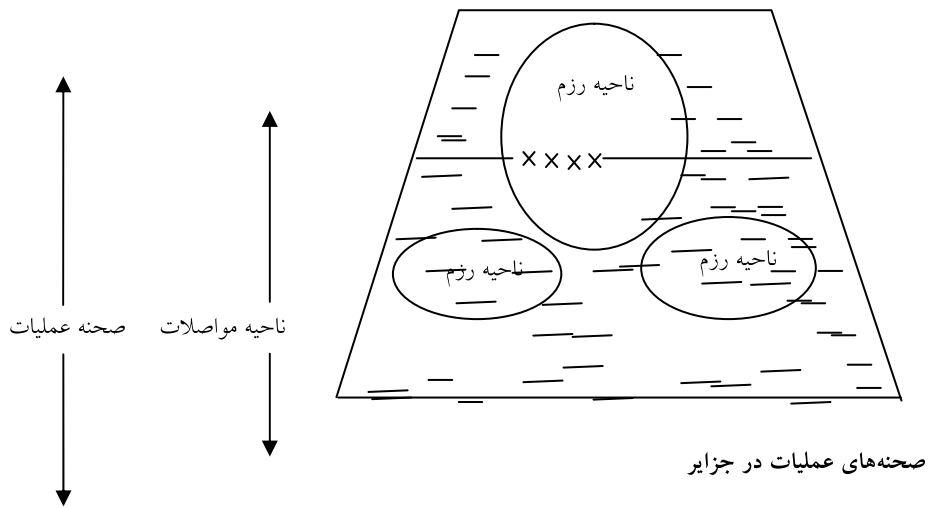
۱- اندازه صحنه‌ی عملیات ۲- نیازهای پشتیبانی ۳- نوع و اندازه تهدید می‌باشد. این صحنه در پشت ناحیه رزم واقع می‌شود، اما الزاماً با ناحیه رزم ممکن است همجوار نباشد و ممکن است با میدان رزم غیرخطی، انطباق یابد لذا در این صورت منطقه پشتیبانی به بخش‌هایی مجزا از مناطق پشتیبانی نسبتاً امنی تقسیم می‌گردد که در مجموع یک منطقه عقبه مشترک را تشکیل می‌دهند.

شکل شماره ۴ - تقسیمات صحنه عملیات (ناحیه رزم، ناحیه مواصلات) در زمان جنگ (منطقه خشکی)

شکل شماره ۵ - تقسیمات صحنه عملیات که ناحیه رزم و ناحیه مواصلات آن به وسیله مانع عمده از یکدیگر جدا شده است.

شکل شماره ۶ - تقسیمات صحنه عملیات که ناحیه مواصلات و ناحیه رزم به وسیله آب منقطع شده است.

۲ - منطقه رزم^۱ (ناحیه رزم)

ناحیه رزم (منطقه نبرد) قسمتی از صحنه‌ی عملیات است که یگان‌های مانوری در آن منطقه با دشمن درگیر رزم می‌شوند. عمق این ناحیه با توجه به استعداد نیروهای عمل‌کننده، نوع عملیات خطوط مواصلاتی، عوارض مهم زمین و وضعیت جغرافیایی منطقه و امکانات خودی و دشمن متغیر می‌باشد. (گروه مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۷۶) معمولاً محدوده ناحیه رزم به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف) منطقه نبرد: در این منطقه یگان‌های مانوری مانند سپاه‌ها، لشگرها، تیپ‌ها و گردان‌ها اجراء مأموریت می‌نمایند.

ب) منطقه عقب: در این منطقه پشتیبانی از یگان‌های مانوری طرح‌ریزی و اجرا می‌گردد.

۳ - مشخصات صحنه‌های عملیات

در بررسی آیین‌نامه‌های عملیات ارتش آمریکا و سایر کشورها برای طرح‌ریزی و اجرای عملیات در هر یک از صحنه‌های عملیاتی یک سری مشخصاتی را ارائه نموده‌اند که محقق آنها را گردآوری و در این بحث ارائه می‌گردد.

الف) هماهنگی

یک پارچه سازی و هماهنگ کردن نیروها و امکانات در یک صحنه‌ی عملیاتی در ابعاد مختلف جهت ضربه زدن، مختل نمودن و شکست دشمن بسیار ضروری می‌باشد. همچنین هماهنگ نمودن عملیات‌های ویژه، هوایی، دریایی، زمینی و فضایی در عملیات‌های مشترک و در ابعاد مختلف به دست می‌آید. (FM ۱۰۰-۷-۱۹۹۵-۱۰۳)

1 - Combat Area / Zone

ب) توازن قوا

به معنی ترکیب و هم وزن نمودن مناسب نیروها و مقدرات در یک صحنه‌ی عملیاتی، و همچنین در ماهیت و زمان‌سنجی عملیات‌ها جهت برهم زدن توازن دشمن می‌باشد. فرماندهان نیروهای مشترک و یگانه همواره در تلاش حفظ توازن قوای نیروهای خودی می‌باشند و در عین حال با ضربات سهمگین از راه‌ها و ابعاد غیرمنتظره در پی برهم زدن توازن قوای دشمن می‌باشند. (نوذری، ۱۳۸۶: ۸۵)

ج) مرکز ثقل عملیات

مرکز ثقل عملیات، اساس طرح‌های عملیات آفندی و پدافندی می‌باشد و تمامی توانمندی‌ها به سمت مرکز ثقل هدایت می‌گردد. منظور از مرکز ثقل در نیروهای مسلح همان منبع قدرت و استعداد یا تعادل می‌باشد و به توانایی‌ها و منبع اولیه‌ای که یگان از آن آزادی عمل با قدرت فیزیکی و یا میل به جنگیدن اخذ می‌کند مرکز ثقل نامیده می‌شود. (۱۰۴-۱۹۹۵-۷-۱۰۰-۷ FM) به عقیده کلاوزوتیس مرکز ثقل همان مرکز عطف و محل تمرکز و توجه همه فرماندهان در عملیات‌های آفندی و پدافندی می‌باشد. مراکز ثقل در سه سطح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی تقسیم می‌شود و هر یک از سطوح مختلف اهداف متناسب با آن سطح انتخاب می‌شود. (سلامی، ۱۳۸۵: ۷-۶)

د) نقطه اوج عملیاتی

نقطه اوج عملیاتی از نظر لغوی به معنای بلندترین نقطه می‌باشد و در هر دو نوع عملیات آفندی و پدافندی دیده می‌شود. در عملیات آفندی منطقه‌ای است که با توجه به زمان و مکان از آن لحظه به بعد توان رزمی نیروی آفند کننده نسبت به پدافند کننده کاهش می‌یابد و با انجام عملیات پاتک توسط دشمن تکمیل می‌گردد و بر نیروی آفند کننده فائق آید. در عملیات پدافندی با از بین رفتن توانایی پدافند کننده در مقابل حملات آفندی تک کننده می‌باشد. (۱۰۶-۱۹۹۵-۷-۱۰۰-۷ FM)

در شکل شماره (۱۰) نقطه اوج زمانی است که قدرت آفند کننده کاهش یافته و قدرت پدافند کننده افزایش می‌یابد و آنجایی که قدرت آفند کننده کم و پدافند کننده زیاد می‌شود و به هم رسیده و یکدیگر را قطع می‌کنند. نقطه اوج گفته می‌شود و یگان آفند کننده باید قبل از رسیدن به نقطه اوج توان خود را افزایش دهد و در غیر این صورت با شکست مواجه می‌شود. (سلامی، ۱۳۸۶: ۴۴)

ه) نقطه تعادل

به حالتی از یک توان رزمی اطلاق می‌گردد که با غلبه بر نیروهای وارده اعم از خودی یا دشمن، بتوان مأموریت‌های محوله را با استفاده صحیح از منطقه عملیات، امکانات و مقدرات ممکن سازد. یا به عبارتی موازنه قوا را حفظ نموده و نیروی وارده را به خوبی دفع و از رسیدن به نقطه اوج یا بحرانی سازمان خود جلوگیری نماید. (همان: ۵۱)

و) نقاط قطعی

نقاط قطعی در سطح تاکتیکی همان عوارض حساس یا مهم می‌باشد مانند ارتفاعات، شبکه‌های جاده‌ای، معابر وصولی و... می‌باشد. ولیکن در سطح عملیاتی یک منطقه وسیع است که در آن عملیات آفندی و پدافندی اجرا می‌گردد و از امتیازات تاکتیکی آن منطقه مانند (دید و تیر، سهولت حرکت، اجرای آتش‌های دقیق، تسهیل در حرکت و...) می‌توان استفاده نمود. نقاط قطعی در سطح عملیات شامل مجموعه‌ای از ارتفاعات، شهرها، محورهای مواصلاتی و فضای یک منطقه می‌باشد. لذا نقاط قطعی مرکز ثقل نیست بلکه کلید رسیدن به مرکز ثقل به شمار می‌رود و شناسایی نقاط قطعی منطقه برای خودی و دشمن بسیار مهم می‌باشد. (سلامی، ۱۳۸۶: ۲۲)

ز) نقاط سرنوشت‌ساز

نقاط سرنوشت‌ساز امتیاز برجسته‌ای برای فرماندهان در سطح عملیاتی فراهم می‌آورد این نقاط مکمل‌هایی برای شکست دادن دشمن و یا محافظت از مراکز ثقل می‌باشند به طور

طبیعی نقاط سرنوشت‌ساز موجود در هر صحنه‌ی عملیات متعدد می‌باشد و فرماندهان برای دستیابی و حفظ قدرت رزمی خود مهم‌ترین نقاط و اهداف را برای کسب آزادی مانور انتخاب می‌کنند فرماندهان با شناسایی دقیق و سپس حمله به (یا دفاع از) نقاط سرنوشت‌ساز قادر خواهند بود تا مرکز ثقل دشمن را نابود سازند. و لذا باید، منطقه عملیات را کاملاً شناسایی و اطلاعات لازم را گردآوری نمایند. (۱۰۵-۱۹۹۵-۷-۱۰۰-FM)

۴- بازشناسی صحنه‌های عملیاتی در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

الف) نگاهی مختصر به جنگ ایران و عراق

۱- بررسی علل وقوع جنگ ایران و عراق

هر پدیده و حادثه سیاسی و اجتماعی دارای ویژگی‌های گوناگونی است، پدیده عظیمی چون جنگ ایران و عراق نیز از این قاعده مستثنی نیست، و علل وقوع جنگ ایران و عراق علاوه بر شرایط محیط بین‌الملل و منطقه‌ای عوامل فوق به شرح زیر می‌باشد:

۱- ابراز تمایل سران حزب بعث عراق به توسعه‌طلبی و گسترش نفوذ فرهنگی و سیاسی در منطقه.

۲- فسخ یک جانبه قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر. (کردزمن، واگنر، ۱۳۸۳: ۵۰)

۳- دستگیری روحانیون شیعه و اعدام آنها به اتهام وابستگی به ایران.

۴- اخراج ایرانیان مقیم عراق به اتهام جاسوسی برای ایران.

۵- مقابله با پیدایش انقلاب اسلامی در عراق.

۲- شرایط محیط داخلی ایران

شرایط محیط داخلی ایران را در مقطع قبل از شروع جنگ می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

- وجود بحران‌های داخلی در مناطق مختلف ایران مانند کردستان، ترکمن صحرا، سیستان بلوچستان و...
- انتخاب بنی‌صدر به عنوان رئیس‌جمهور ایران و توسعه بحران‌های سیاسی در داخل

- کشور توسط ایشان و حل نشدن معضل گروگان‌های آمریکایی.
- وجود احزاب و گروه‌های مخالف با نظام جمهوری اسلامی ایران
- آماده نبودن ارتش جمهوری اسلامی برای وارد شدن به یک جنگ همه جانبه و گسترده. (بیگدلی، ۱۳۶۸: ۶۵)
- اجرای عملیات طبس توسط آمریکایی‌ها با هدف آزادسازی گروگان‌های آمریکایی در ۲۳ فروردین ۱۳۵۹. (جوادی‌پور، حسینی، ۱۳۷۲: ۲۰۷)

۳- اهداف عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران

تشریح اهداف عراق به دلیل محدودیت منابع و تناقض‌های موجود در رفتار نظامی ارتش عراق تا اندازه‌ای دشوار و پیچیده است. به عبارت دیگر، میان تلاش‌های نظامی ارتش عراق با سخنان و مواضع رهبران و مسئولان سیاسی این کشور و ماهیت تهاجم آنها به ایران نوعی چندگانگی به چشم می‌خورد؛ به عقیده یکی از تحلیل‌گران نظامی، اهداف نظامی عراق مجموعه‌ای از اهداف پیچیده است ولیکن شکی نیست اهداف جنگی که صدام حسین و رژیم بعثی عراق بر ملت‌های ایران و عراق تحمیل کرد شامل موارد ذیل بوده است:

فسخ یک جانبه قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر و بازپس‌گیری اروند رود. (کردزمن، واگنر، ۱۳۸۳: ۵۰)

جلوگیری از پیدایش انقلاب اسلامی در عراق

۱- تصرف مناطق نفت‌خیز ایران به خصوص در مناطق جنوب

۲- توسعه حوزه سرزمینی، دریایی و دسترسی بیشتر به خلیج فارس در خوزستان و

بهبود موقعیت ژئوپولیتیک عراق. (رضایی، ۱۳۷۴: ۱۶)

۳- براندازی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و از بین بردن انقلاب اسلامی (هاشمی

رفسنجانی، ۱۳۶۸: ۱۲)

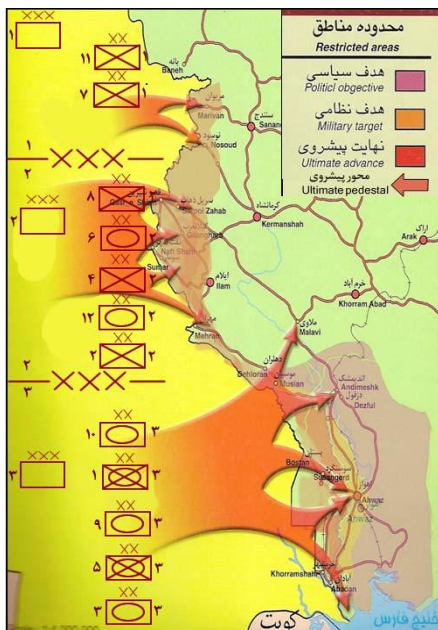
۴- به‌دست گرفتن زعامت و رهبری جهان عرب و قدرت مطلق شدن در منطقه خلیج

فارس و پر کردن خلأ قدرت.

۵- ناشی از سقوط شاه در خلیج فارس به وسیله عراق. (معین‌وزیری، ۱۳۸۲: ۴۲)

۴- اهداف دفاع مقدس جمهوری اسلامی ایران در جنگ عراق و ایران

پس از مقابله جمهوری اسلامی ایران با بحران‌های داخلی مانند بحران‌های ذکر شده از جمله کودتای نوژه، عراق به طور رسمی و غیررسمی در امور داخلی ایران دخالت نمود و با اقدامات خرابه کارانه در داخل کشور و نواحی مرزی و انجام تبلیغات در سطح جامعه بین‌الملل و منطقه و مانورهای سیاسی و حمایت آشکار از مخالفان ایران و لغو یک جانبه قرارداد ۱۹۷۵ میلادی الجزایر در ۲۶ شهریور ۱۳۵۹، در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ به طور رسمی هجوم سراسری خود را به سرزمین مقدس جمهوری اسلامی ایران آغاز نمود و همزمان با این اقدام هواپیماهای عراق به فرودگاه‌های شهرهای تهران، اهواز، تبریز حمله کردند و تعدادی از هواپیماهای نظامی و مسافربری را مورد حمله قرار دادند و جنگ به طور رسمی شروع شد. (مختاری، ۱۳۷۸: ۱۴۶)

- نظام نوپای جمهوری اسلامی با همراهی نیروهای مسلح، مردم و بسیج عمومی و با تمام توان به مقابله با این تهاجم ناجوانمردانه برخاست که اهداف این دفاع همه جانبه به طور کلی به شرح ذیل است:
- حفظ انقلاب اسلامی و نظام مقدس جمهوری اسلامی و دستاوردهای آن
 - رفع ظلم، فتنه، توطئه و تجاوز علیه انقلاب و مملکت اسلامی
 - تأکید بر انگیزه‌های اسلامی و انسانی دفاع مقدس
 - تأکید بر توسعه طلب نبودن ایران و جنبه دفاعی جنگ و صیانت سرزمین از تهاجم دشمن
 - تأکید بر تحکیم حاکمیت ارضی و استقلال ایران به منزله اهداف اساسی دفاع مقدس

نقشه شماره ۱ - اهداف و محورهای پیشروی حمله عراق به جمهوری اسلامی ایران

۵- استعداد و گسترش اولیه ارتش عراق و ایران قبل از تهاجم عراق به ج.ا.ا.
 گسترش نیروی زمینی ایران و عراق و همچنین اهداف و محورهای عملیاتی عراق قبل از تهاجم به شرح ذیل می‌باشد. (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱ - گسترش نیروهای مسلح ایران و عراق و همچنین اهداف و محورهای عملیاتی عراق قبل از تهاجم به ایران (محرابی، ۱۳۸۴: با تلخیص)

ردیف	نام سپاه هجوم کننده	نام محور	یگان‌های آتندی عراق	اهداف	یگان‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران
۱	سپاه سوم (تلاش اصلی) (منطقه جنوب)	محور غرب - دزفول	۱- لشکر یک مکانیزه ۲- لشکر ۱۰ زرهی	این دو لشکر مأموریت داشتند غرب رودخانه کرخه را تصرف و تأمین نمایند و در صورت امکان جاده اهواز، اندیمشک را تصرف کرده و محاصره شهر اهواز از جهت شمال کامل شود و شهر دزفول محاصره و در نهایت تصرف نمایند.	تیپ ۲ زرهی از لشکر ۹۲ زرهی به همراه دو گردان از لشکر ۲۱ حمزه و تیپ ۳۷ زرهی شیراز و یگان‌هایی از ژاندارمری و نیروهای سپاه و بسیج
		محور چزابه سوسنگرد - اهواز	لشکر ۹ زرهی و تیپ ۳۱ نیروی مخصوص	تصرف شهرهای بستان - سوسنگرد و حمیدیه و ارتفاعات الله اکبر و در نهایت به سمت شهر اهواز پیشروی نمایند	تیپ ۳ از لشکر ۹۲ زرهی - واحدهای ژاندارمری و نیروهای سپاه و بسیج
		محور نشوه - جفیر و اهواز	لشکر ۵ مکانیزه	پاکسازی جاده اهواز، خرمشهر و محاصره شهر خرمشهر از سمت شمال، با حرکت به سمت اهواز و محاصره این شهر با الحاق لشکر ۹ زرهی	تیپ ۱ از لشکر ۹۲ زرهی و نیروهای سپاه پاسداران و بسیج
۲	سپاه دوم (منطقه میانی)	محور شلمچه - خرمشهر و آبادان	لشکر ۳ زرهی تیپ ۳۳ نیروی مخصوص و تیپ ۴۹ پیاده و تیپ ۵ گارد مرزی و لشکر ۱۱ پیاده	محاصره و تصرف شهر خرمشهر و سپس محاصره و اشغال شهر و جزیره آبادان	گردان تکاوران دریایی نداجا - گردان ۱۵۱ دژ - نیروهای سپاه پاسداران، بسیج
		محور قصر شیرین - سر پل ذهاب و تنگه پاتاق	۱- لشکر ۶ زرهی ۲- لشکر ۸ پیاده کوهستان	تصرف قصر شیرین و سپس تصرف شهر سر پل ذهاب از شمال شهر قصر شیرین با هدف دشت ذهاب و در نهایت شهر سر پل ذهاب و الحاق با لشکر ۶ زرهی در جنوب قصر شیرین به قصد تصرف شهر گیلان غرب	لشکر ۸۱ و نیروهای سپاه پاسداران و بسیج
۳	سپاه یکم (منطقه شمال غرب)	محور مهران	لشکر ۲ پیاده	تصرف شهر مهران - ارتفاعات مشرف بر آن و تأمین منطقه عمومی مهران	تیپ ۸۴ خرم‌آباد و نیروهای مردمی سپاه و بسیج
		محور مندلی - سومار - نفت شهر	لشکر ۸ پیاده کوهستانی، تیپ ۳۲ نیروی مخصوص منها	تصرف شهرهای سومار و نفت شهر و تأمین معابر منتهی به شهر مندلی	یک تیپ از لشکر ۸۱ زرهی
۳	سپاه یکم (منطقه شمال غرب)		لشکرهای ۷ و ۴ پیاده کوهستانی و تیپ ۱ از لشکر ۱۱ پیاده و نیروهای ضد انقلاب	ضمن حفاظت از منطقه و کنترل معارضات عراقی، نیروهای ضد انقلاب را به منظور تجزیه کردستان و بخشی از آذربایجان غربی، تجهیز، تقویت و پشتیبانی کند. سپاه یکم، احتیاط ارتش عراق نیز به شمار می‌رود.	لشکر ۶۴ ارومیه و لشکر ۲۸ کردستان و نیروهای سپاه پاسداران و بسیج

۶ - روند جنگ ایران و عراق

جنگ تحمیلی عراق علیه ایران دارای مقاطع مختلفی می باشد و در این راستا طی بررسی ها و مصاحبه هایی که محقق با بسیاری از فرماندهان ارتش و سپاه داشته است به این نتیجه رسیده است که در این زمینه دیدگاه های مختلفی وجود دارد.

بعضی از فرماندهان مقاطع جنگ را سه مقطع می دانند:

مقطع اول: دفاع و تثبیت

مقطع دوم: بیرون راندن

مقطع سوم: تنبیه متجاوز (درودیان، ۱۳۸۱: ۴۹)

بعضی دیگر از فرماندهان مقاطع مختلف جنگ را چهار مقطع می دانند:

مقطع اول: دفاع و تثبیت

مقطع دوم: بیرون راندن

مقطع سوم: تنبیه متجاوز

مقطع چهارم: مقطع پایانی جنگ

بعضی دیگر از فرماندهان مقاطع جنگ را به دو دوره تقسیم نموده اند:

دوره اول: دفاع و تثبیت مواضع دفاعی و بیرون راندن متجاوز

دوره دوم: تأمین مرزهای جمهوری اسلامی ایران و پذیرش قطعنامه (رشید، ۱۳۸۸، مصاحبه)

ب) بررسی اجمالی صحنه های عملیاتی ایران و عراق در طول جنگ عراق علیه ایران

با توجه به مطالعات کتابخانه ای و مصاحبه ای که با ۷۹ نفر از فرماندهان ارشد (ارتش و سپاه) هشت سال دفاع مقدس مبنی بر انتخاب صحنه های عملیات به عمل آمد و با توجه به جدید بودن بحث فوق و دیدگاه های متفاوت ولیکن بسیار ارزنده ای که وجود دارد، در این تحقیق سعی بر این است که ابتدا دیدگاه های فرماندهان را گردآوری نموده و در نهایت نظریه های غالب در خصوص تعداد صحنه ها و الویت بندی آنها ارائه گردد.

با توجه به بحران های داخلی و شروع جنگ توسط رژیم بعث عراق، صحنه های عملیاتی

به نوعی به نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران تحمیل گردید ولیکن در نهایت با توجه به شرایط محیطی و جغرافیایی و عرض و عمق مناطق و همچنین معابر و محورهای وصولی و سمت هجوم دشمن در مناطق مختلف و تحمیل اراده خود به جمهوری اسلامی ایران صحنه جنگ ایران و عراق و صحنه‌های عملیاتی هر دو کشور در دو منطقه خشکی و دریایی طبق نقشه شماره (۲) انتخاب گردید.

۱ - صحنه‌های عملیاتی عراق در هجوم به کشور ایران^۱

در این منطقه عراق با سپاه سوم، هجوم سراسری خود را به منظور تصرف شهرهای مهم آبادان، اهواز، سوسنگرد، اندیمشک، موسیان و دهلران آغاز نمود و با توجه به موقعیت جغرافیایی و عوارض طبیعی و مصنوعی و معابر وصولی موجود در منطقه و استعداد به کار گرفته شده در منطقه فوق، اقدام به ایجاد یک صحنه‌ی عملیاتی در جنوب کشور خود نمود این صحنه از دهانه فاو شروع شد تا منطقه علی غربی ادامه دارد. و در این راستا منطقه نبرد خود را نیز در مناطق مرزی ایران، و ناحیه مواصلاتی (منطقه پشتیبانی) سپاه سوم را در شهرهای مرزی خود قرار داده لذا این صحنه از نظر ویژگی‌های طبیعی، انسانی و جغرافیایی نظامی متنوع و از نظر موقعیت بسیار حساس برای کشور

۱-۱ - صحنه‌های عملیات منطقه خشکی (زمینی)

۱-۱-۱ - صحنه‌ی عملیاتی جنوب و جنوب شرق

۱-۱-۲ - صحنه‌ی عملیاتی منطقه میانی

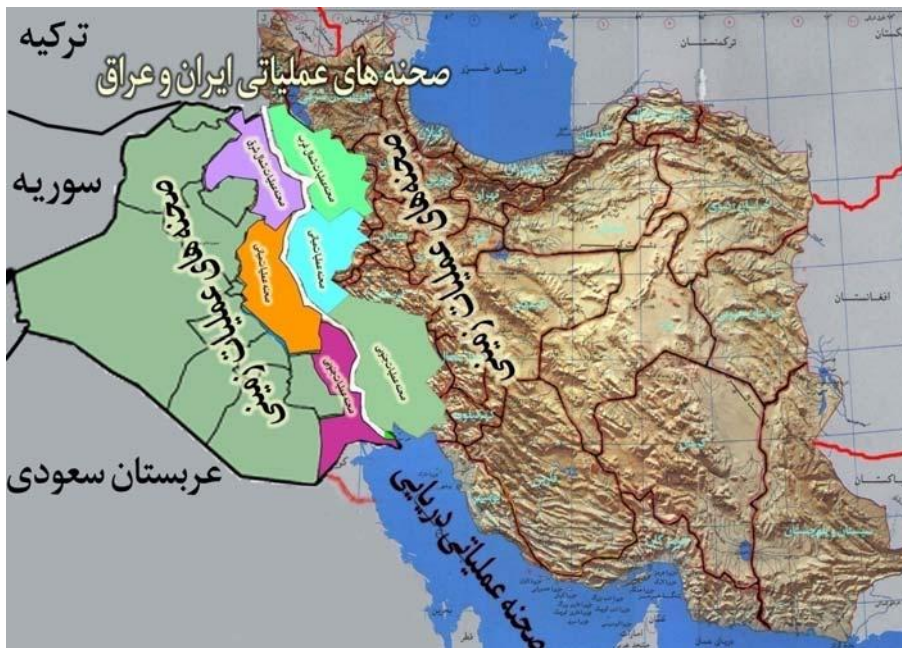
عراق در این صحنه با سپاه دوم حمله خود را به منظور تصرف شهرهای مهران، صالح‌آباد و ایلام (مرکز استان) و همچنین شهرهای سومار، نفت‌شهر، گیلان‌غرب، قصرشیرین و سرپل‌ذهاب و منطقه عمومی باویسی و ازگله آغاز نمود و موفق شد تعدادی از شهرهای

۱ - مطالب فوق بخشی از نظرات فرماندهان و کارشناسان نظامی، اسناد و منابع موجود و همچنین مصاحبه با ۷۹ نفر از فرماندهان ارتش و سپاه می‌باشد که توسط محقق گردآوری شده است.

فوق را تصرف و اشغال نماید و با این اقدام آفندی یک صحنه‌ی عملیاتی تحت عنوان صحنه میانی یا شرق را به وجود آورد. این صحنه به دلیل نزدیکی به پایتخت عراق (بغداد) نیز یکی از صحنه‌های عملیاتی مهم برای این کشور محسوب می‌گردد.

۱-۱-۳ - صحنه‌ی عملیاتی شمال شرق

در صحنه شمال شرقی عراق به دلیل وجود ارتفاعات پیچیده و سخت و وجود ضدانقلابیون مورد حمایت او اقدام به تک گسترده‌ای در این صحنه مانند جنوب و جنوب شرق نداشت و فقط در منطقه عمومی مریوان اقدام به تک محدود نمود و در این راستا توانست صحنه‌ی عملیات سوم (صحنه‌ی عملیات شمال شرقی) خود را تشکیل دهد. میزان حساسیت این صحنه مانند دو صحنه دیگر نیست و هدف او حمایت و پشتیبانی از نیروهای ضدانقلاب ایران و زمین گیر نمودن نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در این صحنه می‌باشد.

نقشه شماره ۲ - صحنه‌های جنگ و عملیات ایران و عراق

۱-۲ - صحنه‌ی عملیات دریایی

ارتش عراق به منظور محاصره دریایی ایران و حفظ و حراست از آبراه خور عبدالله و سکوهای البکر و العمیه یک صحنه دریایی در منطقه شمال خلیج فارس تشکیل داد که در این راستا با تمام توان، نیروی دریایی خود وارد عمل نمود ولیکن در دریا موفقیت چندانی را نتوانست کسب نماید. محدوده این صحنه از دهانه فاو، منطقه عمومی خور عبدالله تا انتهای سکوهای البکر و العمیه و مرزهای کویت ادامه داشت. در جدول شماره (۲) مناطق و نواحی رزم و نواحی مواصلاتی صحنه‌های عملیاتی عراق علیه ایران آورده شده است.

۱-۳ - صحنه‌ی عملیات هوایی

کشور عراق با در اختیار داشتن هواپیماها و موشک‌های مدرن و دوربرد قسمت اعظم کشور جمهوری اسلامی ایران را اعم از زمینی و دریایی را جزء صحنه‌ی عملیاتی هوایی خود در اختیار داشت. این کشور در ابتدای جنگ قصد داشت برتری هوایی خود را در صحنه کشور ایران ایجاد و توسعه نماید که با بمباران وسیعی از مناطق مختلف کشور مانند: تهران، تبریز، اصفهان، اهواز و... اقدام نمود که با عکس‌العمل به موقع نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی مواجه گردید که حدوداً ۱۴۰ فروند هواپیما از پایگاه‌های مختلف کشور به هوا برخاست و مراکز نظامی مختلف عراق را بمباران نمودند. ولیکن در طول جنگ با توجه به حمایت‌های بیش از اندازه کشورهای غربی و شرقی و عربی از عراق و در اختیار قرار دادن امکانات و تجهیزات زیادی اعم از هوایی و موشکی توسط این کشورها و تحریم ایران توانستند برتری هوایی را به نفع ارتش عراق رقم زنند و از این زمان به بعد حملات هوایی ارتش عراق به کشور ایران در مناطق خشکی و دریایی توسعه یافت و عمق صحنه‌ی عملیات هوایی او نیز گسترش یافت و تقریباً می‌توان اذعان نمود که صحنه‌ی عملیات هوایی را در کشور ایران تا جایی که هواپیماهای دشمن قدرت مانور و برد داشتند، مانند تهران، شیراز، اصفهان، تبریز، اهواز، کرمانشاه، همدان و دریای خلیج فارس تا استان هرمزگان را نام برد.

جدول شماره ۲ - جدول نواحی (منطقه) رزم و نواحی مواصلائی صحنه های عملیاتی عراق علیه ایران

ردیف	نوع صحنه	نام صحنه ی عملیات	ناحیه مواصلا ت	نواحی رزم
۱	صحنه های عملیات خشکی	صحنه ی عملیات جنوب و جنوب شرق	بصره، العماره، القرنه، کوت و سماوه	فاو، شلمچه، تنومه، نشوه، طلائی، فکه، چم هندی، ابو غریب و موسیان
		صحنه ی عملیات منطقه میانی	شهرهای مندلی، یعقوبه، عزیزیه	شهرهای بدره، زرباتی، مهران، صالح آباد، خانقین، سومار، نفت شهر، گیلان غرب، قصر شیرین، سر پل ذهاب و منطقه عمومی پاویسی و ازگله
		صحنه ی عملیاتی شمال شرق	رواندوز، دوکان، سلیمانیه، دربندیجان	منطقه عمومی مریوان، پنجوین، ماووت قلعه دیزه، سردشت، تمرچین
۲	صحنه ی عملیات دریایی	صحنه های عملیاتی شمال خلیج فارس	اروند رود، آبراه خور عبدالله و مناطق ساحلی کشور کویت	خور عبدالله، سکوهای الکر و العمیه و شمال خلیج فارس

۲ - صحنه های عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس

پس از حملات سراسری ارتش بعث عراق به مرزهای جمهوری اسلامی در صحنه های مختلف و اشغال قسمت اعظمی از مناطق مرزی غربی ایران نیروهای مسلح (ارتش، سپاه و ژاندارمری) برای مقابله با هجوم سراسری او اقدام به مقابله و دفاع پرداختند و به طور طبیعی هر کجا که یگان هایی از ارتش عراق کشور ایران را مورد تهاجم قرار داده بود نیروهای خودی سعی نمودند در مقابل او دفاع نمایند. لذا صحنه های عملیات جمهوری اسلامی ایران متناسب با اوضاع جغرافیایی هر منطقه و مناطقی که لشگرها و تیپ های دشمن اقدام به تک نمودند انتخاب گردید.

با توجه به مصاحبه هایی که با فرماندهان ارتش و سپاه انجام پذیرفته است اکثراً صحنه های عملیاتی را به سه صحنه خشکی و یک صحنه ی عملیات دریایی تقسیم نموده اند و در ضمن بعضی از افراد که تعداد آنها بسیار اندک می باشد صحنه ی عملیات خشکی را به چهار صحنه و صحنه ی دریایی را نیز به دو صحنه ی عملیاتی تقسیم بندی نموده اند. ولیکن نظر اکثر قریب به اتفاق روی سه صحنه خشکی و یک صحنه دریایی نظر مثبت داشته اند. که صحنه های فوق نیز در همین راستا توضیح داده خواهد شد.

شایان توجه این که صحنه های عملیاتی بر اساس اصول و مبانی عملیاتی و وضعیت

جغرافیایی و محیطی همیشه خود را به نوعی به انسان تحمیل می‌کند که ایجاد صحنه‌های فوق نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد.

۲-۱ - صحنه‌های عملیات منطقه خشکی (زمینی)

۱-۲-۱ - صحنه‌ی عملیات جنوب و جنوب غرب

صحنه‌ی عملیات جنوب شامل استان خوزستان و قسمت محدودی از استان ایلام بوده که از جزیره آبادان تا منطقه عمومی دهلران را شامل می‌گردد. صحنه‌ی عملیات جنوب به دلیل ذخایر عظیم نفت، گاز، آب فراوان و دسترسی به دریای خلیج فارس و گویش بعضی از مردم عرب زبان در منطقه و زمین باز و دشتی بودن که دارای دید و تیر بسیار عالی بوده و یکی از مهم‌ترین مناطق کشور جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌گردد. از این رو عراق احساس می‌نمود که اگر این منطقه را اشغال نماید می‌تواند جمهوری اسلامی را تحت فشار قرار داده و در نهایت خواسته‌های خود را به او تحمیل نماید. لذا از این منظر منطقه جنوب یکی از صحنه‌های بسیار حیاتی و مهم برای جمهوری اسلامی ایران و عراق محسوب می‌گردد.

۲-۲-۱ - صحنه‌ی عملیات منطقه میانی (غرب)

صحنه‌ی عملیات غرب از منطقه عمومی شمال دهلران شروع و تا منطقه عمومی باویسی و ازگله ایران ادامه می‌یابد.

این صحنه به دلیل نزدیکی به بغداد (پایتخت عراق) و از طرفی به دلیل واسط بودن بین صحنه‌ی عملیاتی شمال غرب و جنوب برای هر دو کشور بسیار مهم و حیاتی می‌باشد. این صحنه از نظر جغرافیای طبیعی دارای زمینهای نیمه کوهستانی و ذوعارضه و از نظر آب و هوا، منطقه‌ای گرم و نیمه‌خشک می‌باشد و از نظر اجرای عملیات در تابستان‌ها نیروها را با مشکلاتی مواجه می‌نماید.

۳-۲-۱ - صحنه‌ی عملیاتی شمال غرب

صحنه‌ی عملیاتی شمال غرب از منطقه عمومی پاوه و نوسود شروع شده تا نطقه تلاقی مرز مشترک سه کشور ایران، ترکیه و عراق ادامه دارد که دو استان کردستان و آذربایجان غربی را شامل می‌شود. شاید بتوان گفت این صحنه بلافاصله پس از پیروزی انقلاب اسلامی برای اعمال فشار و تضعیف جمهوری اسلامی به عنوان صحنه‌ی عملیات داخلی به وجود آمد و

جمهوری اسلامی و در این صحنه از دو جبهه داخلی و خارجی تهدید می‌گردید.

۲-۲ - صحنه‌ی عملیات دریایی

در صحنه‌ی عملیات دریایی با توجه به قدرت ضعیف نیروی دریایی دشمن (دو ناو تیپ) قدرت دریایی در شمال خلیج فارس در اختیار نیروهای خودی بود. و محدوده صحنه‌ی عملیات دریایی از دهانه فاو در استان خوزستان شروع شده تا استان بوشهر را شامل می‌گردد. این صحنه در ابتدا جنگ با توجه به توانمندی‌های نیروی دریایی جمهوری اسلامی تا اواسط جنگ تقریباً راکد بود و پس از جنگ نفت‌کش‌ها و اجرای عملیات کربلای ۳ (انهدام سکوهای البکر و العمیه) و پشتیبانی نیروهای دریایی کشورهای بیگانه این صحنه نیز به طور چشمگیر فعال شد. لازم به توضیح می‌باشد در این صحنه‌ی عملیات‌های مشترک زمینی، دریایی و هوایی مانند عملیات والفجر ۸ و عملیات کربلای ۳ طرح‌ریزی و اجرا گردید که به نوبه‌ی خود یکی از عملیات‌های بی‌نظیر در عصر حاضر می‌باشد.

جدول شماره ۳ - جدول نواحی (منطقه) رزم و نواحی مواصلاتی صحنه‌های عملیاتی جمهوری

اسلامی ایران در مقابله با عراق

ردیف	نوع صحنه	نام صحنه‌ی عملیات	ناحیه مواصلات	نواحی (منطقه) رزم
۱	صحنه‌ی عملیات خشکی	صحنه‌ی عملیات جنوب و جنوب غرب	اهواز، شوشتر، دزفول، اندیمشک	مناطق مرزی، شهرهای دهلران، بستان، کوشک، طلائی، شلمچه، شهر خرمشهر و جزیره آبادان
		صحنه‌ی عملیات منطقه میانی (غرب)	شهرهای ایلام، صالح‌آباد، کرند، جوانرود و پاوه	منطقه عمومی باویسی، قصر شیرین، سرپل ذهاب، منطقه عمومی گیلان‌غرب، سومار، چنگلوله، مهران
		صحنه‌ی عملیات شمال غرب	ارومیه، سنندج، مهاباد، نقره و شهرهای مرزی دو استان کردستان و آذربایجان غربی	شهرهای نوسود، مناطق مرزی، استان کردستان و قسمتی از آذربایجان غربی، پیرانشهر، اشنویه
۲	صحنه‌ی عملیات دریایی	صحنه‌های عملیات شمال خلیج فارس	استان‌های بوشهر و خوزستان	رودخانه اروندرود، خور عبدالله، منطقه عمومی شمال خلیج فارس

۴-۲ - صحنه‌ی عملیات هوایی

با توجه به گستردگی صحنه‌ی عملیات هوایی نمی‌توان تنها از بعد جغرافیایی به صحنه فوق توجه نمود زیرا عوامل دیگری همچون برد سلاح‌های منحنی‌زن (موشک‌های دوربرد) و هواپیماها در انتخاب عرض و عمق صحنه‌ی عملیات هوایی نقش بسزایی دارند. صحنه‌ی عملیات هوایی کشور ایران با توجه به برد هواپیماهای خودی در ابتدای جنگ برتری مطلق هوایی با جمهوری اسلامی ایران بود و تقریباً تمام فضای کشور عراق را دربرمی‌گرفت و لیکن به مرور زمان و با توجه به تحریم‌های سیاسی و اقتصادی و تقویت نیروهای مسلح عراق محدود به مناطق مرزی کشور عراق می‌گردید.

۵ - نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

جنگ یک پدیده‌ای است که از بدو خلقت بشر وجود داشته و در آینده نیز وجود خواهد داشت و در هر جنگی هر فرمانده‌ای در سطوح مختلف اعم از خودی و دشمن سعی می‌نماید بهترین صحنه را برای اجرای عملیات آفندی و پدافندی متناسب با توان‌مندی‌های خود، محیط جغرافیایی و همچنین آخرین وضعیت دشمن انتخاب نماید. در این راستا، با توجه به مطالعه جنگ‌های گذشته درمی‌یابیم که صحنه‌های عملیات در همه جنگ‌ها یکسان نبوده بلکه متناسب با شرایط و وضعیت‌های مختلف متغیر بوده و در آینده نیز متغیر خواهد بود. در دوران جنگ‌های نسل اول صحنه‌های عملیاتی منحصر به جنگ‌افزارهای سبک، و تاکتیک‌ها متکی به نفرات پیاده بود به همین دلیل صحنه‌های عملیات نسبت به امروزه بسیار محدود طرح‌ریزی و انتخاب می‌گشت. مثلاً در جنگ‌های صدر اسلام در جنگ احد و یا جنگ بدر به دلیل وجود نفرات پیاده و جنگ‌افزارهای سبک مشاهده می‌شود که صحنه‌های عملیات در یک عرض و عمق محدود انتخاب می‌گردد و یا در جنگ‌های ناپلئون با کشورهای همسایه خود بخصوص در حمله به آلمان به دلیل محیط جغرافیایی و استعداد رزمی محدود صحنه‌ی عملیات نیز محدود انتخاب می‌گردید و سپس با پیشرفت سلاح و تجهیزات، فناوری و فناوری به مرور زمان جنگ‌ها گسترش یافته و به تبعه آن صحنه‌های عملیات نیز توسعه نمود به‌طوری که در

جنگ جهانی اول صحنه‌های عملیات بیشتری استفاده گردید و در این جنگ برای اولین بار صحنه‌های عملیات مشترک زمینی، هوایی و دریایی طرح‌ریزی و اجرا گردید. که در آن شرایط صحنه‌های عملیات نیز از عرض و عمق بیشتر و وسیع‌تری برخوردار گردید و سپس با پیشرفت تکنولوژی و فناوری در جنگ جهانی دوم صحنه‌های عملیات با استفاده از عوامل مؤثر جدیدتر و تعداد بیشتر متغیرها از وسعت بیشتری برخوردار گردید که در این جنگ بعضاً مشاهده می‌شود که کل یک کشور و یا چند کشور به عنوان یک صحنه‌ای عملیاتی انتخاب می‌گردد. برای مثال، در جبهه شرق در جنگ جهانی دوم چندین ارتش آلمان در صحنه‌ای عملیاتی مسکو و استالینگراد به فرماندهی ژنرال گودریل اجرا مأموریت می‌نمایند و با موفقیت‌های چشمگیری نیز مواجه می‌شود و نیروهای خود را تا شهر مسکو و استالینگراد هدایت و کنترل می‌نمایند. همچنین در دوران جنگ سرد که کل کره زمین به دو صحنه جنگ بین شوروی سابق و آمریکا تقسیم گردیده بود صحنه‌های عملیاتی مختلفی در مناطق مختلف جهان به وجود آمده بود مثلاً در صحنه جنگ آمریکا که عمدتاً در حوزه اختیارات ناتو بود کشورهای اروپای غربی به عنوان یک صحنه‌ای عملیاتی محسوب می‌گشت و یا کشورهای ایران، ترکیه، پاکستان که جز پیمان ستو و ستیو بودند به عنوان یک صحنه‌ای عملیاتی برای غرب محسوب می‌گردید که در آن زمان با توجه به طرح نیکسون سعی می‌شد که از نیروهای مسلح کشورهای منطقه برای تأمین منافع خود استفاده نمودند. پس از فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۰ و به قدرت رسیدن آمریکا به عنوان تنها ابر قدرت جهان و توسعه قدرت رزمی این کشور در کل جهان صحنه‌های عملیاتی نیز توسعه یافته و مناطق اقیانوس اطلس، اقیانوس آرام، اروپا، افریقا و خاورمیانه را دربرگرفت که فقط در صحنه‌ای عملیاتی خاورمیانه که یک صحنه‌ای عملیاتی حساس متشکل از ۳۲ کشور را شامل می‌گردد. مرکز فرماندهی آن تحت عنوان فرماندهی مرکزی سنتکام در کشورهای قطر و بحرین مستقر می‌باشد. که این فرماندهی قسمت اعظمی از نیروهای مسلح آمریکا و سایر کشورهای عضو پیمان ناتو در عراق، افغانستان و کشورهای حوزه خلیج فارس را به عهده دارد. لذا آمریکا در این دوره و با توجه به اتمام دوره جنگ سرد و پایان دوران رقابت تسلیحاتی در ساختار و سازمان، تاکتیک و

تجهیزات و وجود تهدیدات جدید و بعضاً ضعیف اما با رویکردهای مختلف اقدام به تغییر و تحول بنیادی در ساختار و سازمان خود نمود و ارتش خود را برای مقابله با تهدیدات منطقه‌ای، مانند ایران، کره شمالی، عراق، افغانستان و... و وجود سازمان‌ها و گروه‌های غیردولتی مانند القاعده و طالبان و غیره اصلاح و بازسازی نمود. نکته قابل توجه در این دوره این که عوامل مؤثر در انتخاب صحنه‌های عملیات علاوه بر حوزه نظامی سایر حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را نیز در بر گرفته و توسعه یافته و ابعاد چهارگانه فوق را در سرلوحه طرح‌های عملیاتی خود قرار داد که ماهیت صحنه‌های عملیات نسبت به گذشته تغییر یافت و حوزه جنگ از بعد نظامی به سایر ابعاد گسترش یافت.

در جنگ عراق علیه ایران صحنه‌های عملیات مختلف اعم از زمین، هوا و دریا مانند سایر جنگ‌ها طرح‌ریزی و اجرا گردید و در این راستا با توجه به شروع جنگ توسط عراق و حمله سراسری او از سه صحنه‌ی جنوب شرق و شرق و شمال شرق خود به سمت ایران صحنه‌های عملیات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی نیز طوری شکل گرفت که جنبه دفاعی، تحمیلی و ثابت داشت. با توسعه سازمان رزم نیروهای مسلح صحنه‌های عملیاتی متعدد و متنوعی در قالب عملیات‌های آفندی در زمان‌ها و مکان‌های مختلف شکل گرفت که منجر به بیرون راندن متجاوز و تنبیه او گردید. که با توجه به مؤلفه‌ها و عوامل مؤثری که در انتخاب صحنه‌های عملیات نقش داشته‌اند می‌توان اذعان نمود که عملیات‌های فتح‌المبین، بیت‌المقدس و والفجر ۸، کربلای پنج و سایر عملیات‌هایی که در هر دو دوره جنگ طرح‌ریزی و اجرا گردید. لذا هر یک از عملیات‌های فوق را می‌توان به عنوان یک صحنه‌ای عملیاتی محسوب نمود چون بخش اعظمی از عوامل مؤثر را دارا بوده مثلاً در عملیات فتح‌المبین یا عملیات بیت‌المقدس نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران موفق می‌شود جمعاً ۳۶ هزار نفر اسیر از دشمن گرفته و هزاران نفر را مجروح و کشته نماید هر چند ممکن است این صحنه‌ها نسبت به صحنه‌های عملیات در جنگ جهانی دوم محدودتر باشد ولیکن چون از عوامل مؤثر فوق در انتخاب صحنه‌های عملیات تبعث می‌نماید می‌توان به عنوان یک صحنه‌ای عملیاتی محسوب گردد. لازم به ذکر است در این تحقیق، محقق با مطالعه میدانی و استفاده از اسناد و مدارک

معتبر عملیات‌هایی که در مناطق شمال غرب، میانی و جنوب و جنوب غرب انجام گرفته هر کدام به عنوان یک صحنه‌ای عملیاتی محسوب می‌گردد به دلیل اینکه در هر منطقه‌ای بخش اعظمی از نیروهای مسلح هر دو کشور با توان‌مندیهای بالایی و تخصیص هزینه‌های بسیار گران‌بها و استفاده از محیط جغرافیای مشخص استفاده گردیده است. در جنگ رژیم اشغالگر قدس با حزب‌الله لبنان صحنه‌های عملیاتی توسط طرفین طوری طرح‌ریزی و اجرا می‌گردد که تقریباً منحصر به فرد و از شیوه و روش‌هایی در انتخاب این صحنه‌ها استفاده می‌گردد که از نظر عمق و عرض هیچ‌گونه شباهتی به سایر جنگ‌ها ندارد. در این جنگ صحنه‌های عملیاتی رژیم اشغال‌گر طوری طرح‌ریزی می‌گردد که منحصر به جغرافیای نظامی با توان‌مندی‌های نیروهای نظامی حزب‌الله لبنان نیست بلکه صحنه‌ی عملیاتی او شامل کلیه مناطق شیعه‌نشین لبنان می‌باشد که در مناطق مختلف کشور پراکنده هستند و فقط با یک قومیت و مذهب وارد جنگ گردید و صحنه عملیات زمینی او نیز در یک منطقه بسیار محدود تحت عنوان جنوب لبنان شکل گرفت. از طرفی نیروهای حزب‌الله لبنان نیز از عوامل مؤثر و خاصی پیروی می‌نماید که در انتخاب صحنه‌های عملیاتی آنها مؤثر می‌باشد ولیکن آن صحنه‌ها خطوط حد مشخصی نداشته و هر جا که نیروی زمینی ارتش صهیونیستی حضور دارند این نیروها نیز برای مقابله در همان مناطق حضور یافته و درگیر نبرد می‌گردند لذا در این جنگ اثبات شد که انتخاب صحنه‌های عملیات از یک رشته عوامل ثابت و مشخص تبعیت و پیروی نمی‌نماید و صحنه‌های فوق نیز از نظر وسعت بسیار متنوع و متغیر می‌باشد و لذا با توجه به مباحث فوق می‌توان نتیجه گرفت که در انتخاب صحنه‌های عملیات که با تغییر چند عنصر و عوامل تأثیرگذار در زمان و مکان‌های مشخص و مختلف، صحنه‌های عملیات طوری انتخاب نمود که متناسب با عوامل جغرافیایی، عوامل نظامی، اجتماعی و فرهنگی، سیاسی متنوع بوده و یکسان و ثابت نیست چون این تغییر و تحولات جاری و دایم می‌باشد، لذا صحنه‌های عملیات نیز متأثر از عوامل فوق انتخاب می‌گردد و عوامل فوق نیز از صحنه‌های عملیات متأثر می‌گردد و لذا یک حالت تعامل با یکدیگر خواهند داشت. نکته مهم و پراهمیت دیگر درخصوص انتخاب صحنه‌های عملیات این است که همیشه عوامل مؤثر نیز ثابت نبوده و نخواهند بود و به مرور

زمان ممکن است به این عوامل افزوده شود و یا بعضاً ممکن است از نظر اسمی وجود داشته باشند و لیکن از نظر کارکردی تغییر یابد مثلاً عوامل جغرافیای نظامی همیشه در طول جنگ وجود داشته و دارد ولیکن در یک زمان ارتفاعات به عنوان عارضه حساس محسوب می‌گردید و نیروهای خودی و دشمن برای اشغال آن بسیار تلاش می‌نمایند و یا رودخانه‌های غیرقابل عبور را به عنوان مانع عمده محسوب می‌کردند و از عبور آن پرهیز و دوری می‌نمودند و لیکن امروزه با توجه به ابزار و تجهیزات و تاکتیک‌های نوینی که وجود دارد ممکن است اصلاً نیازی نباشد که به دنبال ارتفاعات به عنوان عارضه حساس بروند مثلاً در ارتش آمریکا قدرت رزمی بال‌گرد را افزایش داده و از آن به عنوان یک نیروی تک‌کننده استفاده می‌کنند این سلاح می‌تواند از فاصله دور هم دید و هم تیر داشته باشد و لذا نیازی به تصرف عوارض حساس نمی‌باشد و یا برای عبور از رودخانه نیاز به پل و سرپل گیری نخواهد داشت و اینها فقط در حوزه نظامی است بلکه سایر مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی، فناوری، مسائل قومی، نژادی، عملیات روانی و غیره در سطوح مختلف نقش اساسی دارند و به کارگیری آنها برای براندازی یک کشور یا اشغال آن بسیار مؤثر می‌باشد مثلاً اشغال یک منطقه نفت‌خیز مانند کویت یا اشغال جنوب عراق از لحاظ سیاسی بوده و بیشتر جنبه سیاسی و اقتصادی دارد لذا انتخاب صحنه‌های عملیات در حال حاضر و آینده تنها در حوزه‌ی نظامی نخواهد بود بلکه سایر مؤلفه‌ها نیز نقش اساسی خواهند داشت. و برای انتخاب صحنه‌های عملیات باید از عوامل مؤثری که در سایر حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد نیز استفاده نمود. لذا در عالم مادی و هستی همه چیز در حال تغییر می‌باشد و مهم‌ترین وجود هستی تغییر و تحول می‌باشد و لذا آن چیزی که تغییر نمی‌یابد کلمه تغییر می‌باشد و الزاماً همه عوامل مؤثر در انتخاب صحنه‌های عملیات یکسان و ثابت نیست بلکه متغیر خواهد بود و لذا در یک دوره زمانی سلاح و تجهیزات محدود بود و در یک دوره نیاز به حجم آتش انبوه و شدید بود و در حال حاضر سعی می‌گردد از سلاح هوشمند برای انهدام اهداف حساس و حیاتی استفاده گردد و با توجه به پیشرفت سلاح و فناوری صحنه‌های عملیات آینده نیز متغیر خواهد بود. در یک دوره‌ای سیستم ارتباط و فرماندهی و کنترل به

نحوی بود که فقط در یک صحنه‌ای عملیاتی محدود فرماندهان می‌توانستند ارتباط برقرار نمایند. ولیکن امروزه با به کارگیری فناوری پیشرفته در امر ارتباطات از طریق ماهواره‌ها، می‌توان با کوچک‌ترین عنصر (سرباز) بزرگ‌ترین فرماندهان از فواصل بسیار دور با آنها ارتباط برقرار نماید نکته قابل توجه و بسیار مهم در انتخاب صحنه‌های عملیات این است که در جنگ‌های آینده ممکن است سطوح مختلف جنگ (راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی) مانند گذشته تقسیم‌بندی نگردد و گاهی اوقات ممکن است هر سه سطح بر یکدیگر منطبق شود و فرمانده‌ای که به عنوان فرمانده صحنه‌ای عملیات مأموریت دارد باید قادر باشد مسائل و نکات مربوط به این سه سطح را بداند و انجام دهد مثلاً مسائل راهبردی را بداند در سطح عملیاتی طرح‌ریزی و هدایت نماید و در سطح تاکتیکی یگان‌های رزمی را در درون صحنه‌ای عملیاتی خود هدایت و کنترل نماید. پس عوامل مؤثر در انتخاب صحنه‌های عملیات را نمی‌توان به طور دائم ثابت و به طور عمومی در همه جنگ‌ها و به طور یکسان و یکنواخت تهیه و تدوین نمود بلکه متناسب با شرایط و وضعیت‌های مختلف، صحنه عملیاتی متغیر بوده و از عرض و عمق ثابت و مشخصی تبعیت نمی‌نمایند. لذا در یک جمع‌بندی کلی می‌توان ادعان نمود که در هشت سال دفاع مقدس جمهوری اسلامی ایران در مقاطع مختلف جنگ دارای یک صحنه عملیات خشکی (جنوب غرب، میانی و شمال غرب) و یک صحنه عملیات دریایی (خلیج فارس) را شامل شده است که در طول هشت سال دفاع مقدس در هر یک از صحنه‌ها انواع عملیات‌های آفندی و پدافندی اجرا گردیده است؛ مثال، در صحنه‌ی عملیات جنوب همزمان منطقه شلمچه و یا اروند کنار عملیات آفندی انجام شده است و سایر مناطق صحنه‌ی فوق عملیات‌های پدافندی طرح‌ریزی و اجرا گردیده است.

منابع

- ۱ - آیین‌نامه عملیات ارتش آمریکا (نیروی قاطع) ۱۹۹۵-۷-۱۰۰-FM.
- ۲ - امیریگی، حسن، طرح‌ریزی عملیات مشترک و مرکب، دانشکده فرماندهی و ستاد، انتشارات دافوس، ۱۳۷۲.
- ۳ - باقری (افشردی)، محمد، طرح‌ریزی راهبردی نظامی در صحنه جنگ و صحنه عملیات، دانشگاه عالی دفاع ملی، جزوه درسی (منتشر نشده)، ۱۳۸۷.
- ۴ - بیگدلی، علی، تاریخ سیاسی، اقتصادی عراق، چاپ اول، تهران، توسعه مطالعات و انتشارات تاریخی میراث ملل، ۱۳۶۸.
- ۵ - جنبه‌های تجاوز و دفاع، دانشگاه امام حسین^(ع)، انتشارات امام حسین^(ع)، تهران، ۱۳۶۵.
- ۶ - جوادی‌پور، حسینی، نیک‌فرد، محمد، سیدیعقوب، علی، ارتش جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس، جلد اول: نبردهای غرب دزفول، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، تهران، ۱۳۷۲.
- ۷ - دبیرخانه کنفرانس بین‌المللی تجاوز و دفاع، بازشناسی جنبه‌های تجاوز و دفاع - جلد اول، سخنرانی آقای هاشمی رفسنجانی در مراسم افتتاحیه، تهران، چاپخانه سپهر، ۱۳۶۸.
- ۸ - رضایی، محسن، تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق، دافوس سپاه (دوره عالی جنگ)، ۱۳۷۴.
- ۹ - علمایی، داوود، نیروی قاطع زمینی در عملیات‌های صحنه، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، دوره عالی جنگ، انتشارات عقیلی، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- ۱۰ - درودیان، محمد، آغاز تا پایان (سیری در جنگ ایران و عراق جلد ششم)، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۸۱.
- ۱۱ - روشن، فرهادیان، علی‌اصغر، نوراله، فرهنگ اصطلاحات جغرافیای سیاسی نظامی، انتشارات دانشگاه امام حسین^(ع)، تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۲ - رشید، غلامعلی، تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق، مصاحبه، دانشگاه عالی دفاع ملی، ۱۳۸۸.
- ۱۳ - سلامی، حسین، ماهیت استراتژی نظامی، دانشگاه عالی دفاع ملی، جزوه درسی، (منتشر نشده)، تهران، ۱۳۸۶.
- ۱۴ - کردزمن، واگنر، آنتونی، آبراهام، ار، درس‌هایی از جنگ مدرن - جلد دوم: جنگ ایران و عراق، ترجمه حسین یکتا، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، تهران، ۱۳۸۳.
- ۱۵ - گروه مؤلفین، فرماندهی و ستاد، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، انتشارات سپاه، تهران، ۱۳۷۳.
- ۱۶ - محرابی، غلامرضا، تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق، دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه (دوره عالی جنگ)، جزوه درسی، ۱۳۸۴.

- ۱۷ - مختاری، مجید، ریشه های تهاجم (تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق جلد اول)، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه، تهران، ۱۳۷۸.
- ۱۸ - معین وزیری، نصرت الله، تحلیل عملیات بیت المقدس، انتشارات دافوس ارتش، تهران، ۱۳۸۲.
- ۱۹ - مهری، عباس، دکترین رزم سپاه، دانشکده فرماندهی و ستاد، سپاه، ۱۳۷۴.
- ۲۰ - نوروزی، محمدتقی، فرهنگ دفاعی - امنیتی، انتشارات سنا، تهران، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۵.
- ۲۱ - نوذری، فضل اله، دکترین صحنه جنگ، جزوه درسی دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه دوره عالی جنگ، تهران، ۱۳۸۴.

